

3052

VÄSTERBOTTEN

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Norsjö

17/2 1931

Hedström, Emmy, 1931

Svar på ULMA:s frågelista 16 Brödet
och dess tillredning

41 bl.4:o

5 " " teckn.

3052

Exc.1971 för ordreg.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Svar på frågelistan nr. 16.
Brödel och dess tillredning.

Ordet bäka brukas i vrtens mål endast om tillredning av bröd och väfflor. När ordet "baka" användes om brödbakning, åsyftar det hela arbetet med brödets tillredning.

Detaljerna i bakaingsarbetet ha dock sina särskilda benämningar.

Tiden för bakning.

(De seder och bruk, som här komma att beskrivas utgöra minnen från de närmaste förfädersnas tid, och torde i huvudsak dessa skildringar röra sig omkring mitten av 1800-talet. Delvis beröas även senare tidens brunnstätt och seder.)

Man hade i allmänhet bestämda tider
för stora bak.

höstbäckarsvegnar = höstbakningen skedde
vanligen i början av oktober och
pågick i 3 dagar.

vårbäcke = vårbaket skedde i slutet
av maj med lika många dagar.

vinterbröden a sommarbröden =
vinsterbröd och sommarbröd fick detta
bröd heta.

Personer som utförde bakningen voro
alltid kvinnor. Benämning i
dessa var: bäckarna = bakarna

bäckarkvinnor = bakarkvinnorna

bäckarkvinnor = do

Alla dessa benämningar äro i plural.

därför äro de alltid voro två vid bak.
(Indelen a och en bortfaller för singular.)

Förste yrkesbageraren kom till Norsjö på 1890 talet
och öppnade där bagerirörelse.

De brödsorter, som då voro mest gängse
vor:

- bägar**kä**kän = bagerkaka eller spisbröd.
- rägl**i**mpa = räglimpa
- fjwä**ä**resbröda = tvåresbröd (mjukor vetebullar)
i form av ringlor e.d.
- skör**p**en = sporspö
- peppar**kä**kän = pepparkakor
- sok**e**rbröda = sockerbröd = allmän benämning
på småbröd.

De fyra sistnämnda brödskatterna utgjorde
dopp till kaffe, då bageren under
storhelgerna öppnade kafé.

De enskilda hushållen bestodo sig
även med dessa kaffebröd
vid släktingars och vänners besök.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.
Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

47
Brödets betydelse etc. Det noggrant tillvaratagna
alla smulor som uppstod vid brödets brytning,
och även på annat sätt med vara sparsam
och försiktig vid brödets användande, var
för en oskriven lag för alla.

g^ust^läⁿe = "gudsläm" skulle handhas
med varsamhet. — Det vara

br^öf^är^s = brödlös ansågs för stor fattigdom.

m^äll^l br^öd^e = mjöls bröd, så kallas det
att äta bröd utan sovel.

h^äll^l om s^äv^le = sparsam om sovel.

ä^hä^{ll} om s^äv^le = slösaktig om sovel.

br^ör^ä = boöra. Allmänt namn på allt
som är bakat till bröd.

n^u br^öbⁱt = en brödcik eller en liten bit

en br^öst^{ig}st^{ig} = ett brödlöcke eller ett stort
stycke bröd.

Brödets egenskaper.

en mj^urik bröⁱ =

en mjⁱbaka bröⁱ =

håⁿa var da s^akt a brö^e =

brö^de ge^r da se ö^ppe^sa

a got^t =

brö^de ge^r na va^t so^ma

ra⁻klä^d =

håⁿa va^t da ha^t a sk^at

a brö^e =

for at fa mä^ut a bröⁱ

ska du ha^va gro^ft a

mjö^l =

ha ge^r se raⁿe ve^re

at brö^de ha^v mö^jfa^se =

Ell mjukbröd

Ell rybakat bröd.

Det här var då segt bröd.

Brödet är då så

öpp-pipigt och gott.

Det här brödet var

som rå-kladdigt.

Det här blev då hårt

och skarpt bröd.

För om få mörkt bröd

skall du ha grovt

mjöl.

Det är så lukligt.

väder all brödet har möglat.

En bulle, en limpa, en kaka och en kuse.

Se leckeris (en bull en limp en kaka en kuse)

Bullen var nästan rund till formen,

da däremot limpan var avlång.

Det var endast formen, som gav upphov till två benämningar.

En kaka var rund till formen och endast halvcentimetertjock. (Storlek 40x40 mm)

En kuse var ett bröd bakat av vetedag och kakt i floll. Brödet stöktes ungefär 10x5 cm. Sammanhål talades ej om

baka kusar utan endast gradda göra kusar.

Deigen till uppsnåmunda bröd skulle kryddas med anis, varför dessa "kusar" även fingo heta anisbröd eller aniskusar.

Bakugnen och bakredskapen.

Förr var det vanligt att i varje gård fanns en särskild ~~bäckstöv~~ eller bagarstuga.

Denna stuga användes i allmänhet även som sommarstuga eller sommarbostad.

Bakugnens anordning. Se beskrivning!

Bakugnens bollar eller ^{öms-}~~bäckstöv~~åla = ugnshälla stullade ej åt någon sida utan var murad så vägrätt som möjligt.

En murad bank fanns på vardera sidan om ugnen.

^{öms-}~~håle~~ = ugnshålet, så kallades bakugnens öppningen.

Röken gick ut genom rökfånget för spiseln.

8

m^{är}rkåpa = murkappan, så kallades ^{den} del av muren, som avsmalnar uppåt och fort-
tälles med skorstenen = m^{är}rkåpa.

m^{är}krånso = murkransen, så kallas den del av så väl bakugnar, som andra öppna spisar, som vid murkappans nedre del går ut som en hylla. "Underredet" till murkransen, ett par varv tegelstenar, vilade på ett bastant murjärn, vilket gav stöd åt hela rökfångnet.

ömsläcka = ugnsluckan var av trä eller tjukt järnplåt och denna användes sålän. Den var ej fastsittande.

ömsjäluga = ugnskåringen, så kallades den del av bakugnen, som uppbar och täckte själva bakugnen.

Platsen framför bakugnen var anordnad som för vanliga öppna spis.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.
Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Bakveden. Björkved var den bästa bakveden, men även granved gick an. Den klövs i småved och var fem à sex kvartar lång (8 à 9 dm.).

Eldningen.

Veden lades längs efter ugnens ena sida med den insluckna delen vilande på ell vedträ, som först blivit lagt på tvärs över ugnens innersta del. Den itända näverna eller tändveden sattes innerst mellan vedträna vilka snart nog fattade eld. Öppen ugn lämnades åt den sida, som var närmare skorsten och härigenom blev det bra drag.

Om elden brann med satande låga och veden kolade sade man att "he. gær sãga äina ömnom" - det är sugga i ugn.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
 Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
 VB.
 Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

En kyppe eller stov användes, sedan brasan
brunnis ut, att järnka ut de glödande kolen,
så att de lüchte hela ugnshällan.

Sedan kolen hade fån ligga en stund tog man
ömsköring = ugnskarom eller ugnsrakan,
och med denna rakades kolen ut, varefter
bakugnen sopades med en kvast av
björkris fastsatt i en kyppe. Tid bak av tunnbröd
"Se teckning! och ljusugnsbröd eldades "ljusugn" hela tiden.

Tid sådana bak, där gräddning av ryp-
gäst bröd genast tog vid efter eldningen,
hände ibland att ugnen var för het, varför
den fick k_är_ä = kallras av.

ē_lā_η br_ös_ū = elda av en brasa fick man
göra mellan gräddningarna, då
ugn annars blev för kall.

k_äk_ū gr_äd_ov_er_za = kakugräddning skedde
efter att nämnda metad för eldning.

11
Väffeljärn och råjärn användes för vid
högliden, och när främmande väntades
skulle alltid en hög med gräddvafflor
finnas i huset. Det var kalasmat, och
doften av de i den öppna spisen
gräddade vafflorna kunde näras in
i köket vem som helst, som drog förbi.

Degmjölet, som bestod av potatismjöl och grädd,
bräddes i järnet, sedan det var väl smörjt,
varefter man klämde ihop "skaklarna"
och bakade ihop dem. (Se Tekenng.)

Därpå laes järnet i stark glöd, vänder
en gång och vafflan eller vafflorna
vora färdiga. Vafflornas antal växlar
efter järnets storlek. Tre och ända till
fyra vafflor i storlek 15x10 cm. kunde formas
i stora järn. Såväl vafflorna som

järnet hade rektangulär form.

Råjärn eller råjärn, som de kallades här,
innehöll endast en rån.

Rånjärnet användes och hade i det yllie
samma utseende - som väffeljärnet,
men genom de gunda fördjupningarna i
järnet blev detta bröd tunnare än väfflorna.

Bakbord. I bazarstugorna fanns det
alltid ett stort bord, som vilade
på en bordstol. (Se teckning!)

För hushåll i köket var det vanligt
att värmda skivan på köksbordet,
som då fick tjänstgjöra som bakbord.

bä~~kä~~ bö~~fe~~ = bakbordet i bazarstugan var
flyttbart.   Bordskivan =

bö~~giva~~ i köket var också löstlagad.

Bakträgen. Degen tillreddes i degtråg.
 Dessa voro inhäskade ur Träslammars-
 hild av asp- och voro stora nog
 att cymma en "femkaunstöpa"
 och mer till. En spade användes att söka degen.

- dä:träga = degträget
- dä:gen = degen
- späda = spaden
- mgjftuna = mjöltunna, en stor tunna med
 lock att förvara mjölet i.

Verktyg för brödebs utkavling.

Kavlarorna voro av två slag: brökävel =
 brödkavel. Med denne utkavrades allt bröd.
 käkükävel = kakükavel, vilken användes
 att spära tjockare bröd än tunnbrod.
 Den senare kallades också spärakavel.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
 Emmy Hedström, 1931. NORSJÖ
 VB.
 Figl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

177
Kavlarne voro tulsvavare med två
handtag. Nu tuckningen borde framgå
hur de voro "krusade" eller formade.
En vanlig bordskerin användes att
skära av degstycken med.

Tärklapp för brödets införmade i ugnen.

En längskaftad flat fjöl
storlek 5x5 dm. användes vid spisbröd-
bak eller vid bakning av den s. k.
tårn ~~kä~~ ~~kä~~ ~~kä~~ = turmkaka. Dessa kallades
~~kä~~ ~~kä~~ ~~kä~~ ~~fjöl~~ = kakufjöl.

~~brö~~ ~~fjöl~~ ~~a~~ = brödfjölen var större, ungefär
8x8 dm., men denna hade kortare skaft.

~~spjäl~~ ~~kä~~ ~~a~~ = spjälkan användes till att
under kavlingen lätta på brödet,
så att det ej skulle fastna i brödet.

Spjälkan användes vidare till att flytta kakorna från bakbordet på den fjäl, varmed de skulle föras in i ugnen. (Utmärkt: Se teckning!)

För att värma och lägga till rått bröd i ugnen och för att taga ut det där använde man

gräddspö^g = gräddspole? Den var tjockare än spjälkan och försedd med längre skaft.

Tänkliga för att nagga eller pika bröd.

Ända till 1890-talet användes naggar

fjäver vid tumbrädsbak. (Obs! För naggar användes samtligt.)

Sedan började man använda rullnagg. (Obs! Enligt teckning en annan modell än i frågelistan.)

Som förut är nämnt användes sk.

spårakavel till att "spåra" tjockare bröd än tumbröd d.v.s. kakubräde a tänk^{er} ~~te~~ ~~te~~ ~~te~~.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ

VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Bullstapp med 7 å 8 pinnar användes till
all nagga s. k. halvtjockkaka.

Till nagging av tjockare bröd användes
en träpinne eller en gaffel.

De skrapor all skrapa deglägel med
voro av järn med träskäft.

Bakbordit skrapades med en stadig leonshorn.

Här ordbenämningarna i sistnämnda verktyg.

fj^{er}m^aga = fjädemagg

r^ulln^aga = rullnagga

b^ullst^app = bullstapp

tr^agskrap^a = trågskrapa

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

13)

Varav bereddades bröd?

Av korn och vinterråg maldes mjöl till bröd. Sädslagens namn ingick ej i namngivande av brödet.

De vanliga brödorterna voro:

t~~u~~n bröde = tumbröd

k~~ä~~k~~ü~~n även k~~ä~~k~~ü~~n = tum-kaka eller spöbröd.

t~~u~~n k~~ä~~k~~ü~~n = tumkaka var annan ben. på samma bröd.

k~~ä~~k~~ü~~bröde = kakubröd eller gussrögsbröd

k~~ä~~f~~u~~g~~a~~ k~~ä~~k~~ü~~n = halvtjock-kaka

p~~ö~~l~~ä~~th~~ä~~de~~n~~ = potatis-kläddor.

Det sistnämnda, var till deg bereddades av kokt och sönderslätt potatis, bakades blandad med tillräckligt mjöl - som tjockt tumbröd. Såväl detta, som det egentliga tumbrödet, skulle ej jäsa.

Säden som användes till bröd kallades
jätkära = lättkorn till skillnad från det grova
kornet, som användes till utsäde och kokmjöl.

brömmät = brödamme av lättkorn och agnar.

slämkära = slösäd var en annan be-
nämning på lättsäd.

Bröd av säd, som gjodlades, tillkom först
kring 1880-talet. Då börjar man kända
stäsekte mjölet = stälsiktat mjöl från närmaste
stad eller hamn. Med denna benämning
äsyftas egentligen rågkikt.

Detta mjöl började sedan användas
som blandmjöl till kornmjölet.

Degen blev då seg och mer
göt. a. baka = gott att baka. (Det gick bra.)

i. t. a. baka = ont att baka. (Det gick dåligt
användes i nöd då på grund av brödammes
dåliga sammansättning.)

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.
Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

sämafa mjöle = sam-malet mjöl användes för allmänt. (Därav de starka tänderna.)

skräkwängen = skrädkvanarna var en otyg, fast det vita mjölet såg fint ut.

sämsekt = samsiktat. Då endast sädorna togits bort

fänsikt = finsiktat. Då både sädos och kli togits bort

stämpikt = stälsiktat. Här menas egentligen rågsiktat.

Thuru allmogebenämningen i rågsiktat uppkommit är obekant, men den första benämningen av detta mjöl var just

stäsekte mjöle och därav fingo olika brödnorlen av detta mjöl sitt namn, vilket angav att det var "fin" vara.

stäsekte baka var en läckerhet då, liksom

stäsekte kaka, såvida den, som bakat kunde sin konst.

Sparsamt folk använde detta mjöl endast till blandning i sämre mjöl.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Sädon och kli.

sädon = sädomar och eftermjölet = eftermjölet
har använts till kreatursfoder.

Eftermjölet eller kli-mjöllet kan väl ibland
används som blandning i brödmjöl,
men i allmänhet har grisarna fått detta
mjöl. -

Endast anis och fänköl ha beagnats
som kryddor i bröd. Orsben, är
anisee = anis.

fazmkäfaz fänköl.

För utdrygning av brödmjöl användes
potätan = potatis, som koktes, malades
eller krossades med ståt samt blandades
först med rågmjöl och sedan till-
sattes kornmjöl. Denna sammans-
ättning lämpades endast för tumbrödsbak.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ

VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Deq och jäsming.

Älta gammaldagsbenämning:

dä:je:m = degen. Detta uttryck är numera sällsynt. Nuvarande benämning är dē:je:m.

stā:je:p = stöpa. Så kallas det att sätta deg.

Vid bak av jäst bröd skulle degen stöpas dagen förut, men vid Turnbrödsbak stöptes samma dag som man bakade, men litet i sänder.

Till jästdeg hattes jästen genast efter stöpingen, och av denna jästa deg tog man en del till varje ny stöpa, som sedan blandades ut med vatten och mjöl.

stā:je:pa = stöpa så kallas den beredda degen.

knā:da:je:p dē:je:m = knåda upp degen, så kallas det att arbeta till degen på bakkbordet.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.
Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

utbak~~u~~ mjö~~l~~e = utbaku-mjölet användes vid
degens omarbetning på bakkbordet, ävenså använde
man detta under bakningen. Det var givne
malat än mjölet i degen.

Såväl vid degens omarbetning på bakkbordet, som
vid brö~~a~~m~~a~~s = brödammens utförnings
arbetades med händerna, men då degen
stöpses använde man spade.

sp~~a~~da = spade.

Då degen var för lite arbelad sade man att den var
för lite rå~~s~~d. Degens övriga egenskaper:

st~~e~~z~~g~~ne = stegrat, så säjer om mjölet svällev

h. u st~~a~~zpa h~~a~~ st~~e~~z~~g~~ne ser där~~j~~an jä~~s~~e h~~a~~l.

bl~~ä~~t~~n~~e = blätmar. Så kallas degens be~~h~~aff~~h~~et

om den på grund av mjölets dåliga kvalitet
icke blir stadig. l~~o~~g~~o~~m h~~a~~l = l~~o~~g~~o~~m. Om degen

s~~ö~~t~~n~~ = sötmar är det av samma orsak.

s~~ö~~l~~s~~t~~a~~z~~p~~a = sötstapa var alltså hettvatten på mjölet.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Den degen jäsu. Stark jäsnings ulyckesrå:

ha ger frisk_n jäst = det är frisk jäst.

ha fräda a jäst = det "fräda" eller fradga och jäsu.

ha ha ese över trägen = Det har jäst över trägen.

ha ger da surése = Det är då surjäst.

Så blev degen, då den jäst långsamt.

Då degen jäst upp två dubbel storlek, och den var full med sprickor, bröjdes bakningen.

(De brödsord som av gammalt användes voro:

tü_n bröda = tumbröd, som var osyrat.

tü_n häkän = tumkakan och

häk_n bröda = kakubrod eller ljusbröd
var däremot jäst eller syrat.

hälv_n tsak häkän = halvlyskkaka likaså.

Den användes till kaffebröd i vardagslag, och skulle hållas mjuk.]

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ

VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Thun bereddes surdegen. Sv potatis, socker, humle-
 ankak och rågmjöl framställdes jäst, såvida
 det "döll" i jästkyllan. Annars fanns i
 varje gård en
 jäst ~~byst~~ = jästkylla, och i denna hade man
 en degklump vid varje bak.

Vid nytt bak blötte man upp denna
 degklump med ljumt vatten, söde i
 rågmjöl, och sedan den såhunda blivit
 friske ~~öf~~ = friskat opp, södes den i
 degen och jästringen började.

Dricksjäst ansågs bra att blanda i jäll.
 Präsgäst kom först i bruk här i orten
 omkr. 1890-talet.

Något skrock i samband med brödet
 jästring förekom ej.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
 Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
 VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Brödlämnels behandling före grädningen.

Vid tunnbrödsbak och när man bakar käckbröde, var det alltid två personer som bakade. En käckning kunde ^{många} bakas av ensam person.

Vid de två förtämnade brödsorternas utbakning var arbetet fördelat så, att en av de bakande stod vid bakbordets bords ände, formade, "klappade till" och kavlade ut brödet med den så kallade brödkäven = brödkaveln.

I käcklärens ycke ingick dessutom att släpa degen och knåda ^{den} på bakbordet. -

Med spjälkan fördes sedan brödet till den ändan av bordet, som var närmast ugnen, och nu vidtog ^{brödgårens} = naggarens arbete, såvida det gällde tunnbrödsbak.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

(Obs! De bakande hade sin plats vid samma sida av bordet.)

26

För, då man använde fjädernagg hade
naggaren ett fastigt göra med att himna
med sin syssla, omedan nästa bröd kaulades ut.
Först naggades brödet, så det låg på bordet.

(Obs! Två naggos användes samtidigt!) Sedan
spade man över brödet så att där be-
finnligt mjöl skulle jämnas ut och ej
någon större mjölbränd skulle orsaka
sväna. grädning = vidbränd gräddning.

Därefter skulle man

kasta på fjöla ve spjälka = kasta
på fjöla med spjälkan, så att den del
av brödet, som blivit naggal vändes
ned på fjölen. Därpå naggades den
andra sidan av brödet ut brödet skäls
in i ugnen, där det vändes en gång
och var så färdigt. grädspån = gräddspån
användes vid brödets gräddning.

Tillvägagångssätt för p. k.

käkbröd var ungefär detsamma med undantag av att det skulle kavalas tunnare tjockare och ej raggas utan i stället späras med käkbrödsvef eller spärbrödsvef. Ljusbröd är modern benämning på detta bröd.

Kavlingen av de tunna brödsorderna skedde på så sätt att bröddämmet kavades ut kors och tvärs, vändes och kavades ännu till det var tillräckligt tunt.

Tunbröd och ljusbröd gjorde man lika stora som fjälén, tunbrödet löstunnt, men käkbrödet något tjockare.

Om bröden under bakningen våkade fastna gjordes de lösa från bakbordet med spjälken.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NOR SJÖ

VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Vid bak av l~~u~~n~~u~~kä~~u~~kien gjorde man hål i dem för att vid torkningen kunna tröda dem på käppar. Kälen placerades vid kanten av kakan. Den här mäll användes ofta en s. k. li-holk. k~~u~~kien "spårades" efter kaulingen med spårakavel eller katukavel. Sistnämnda brödet ställdes i jäsving efter att ha utbakats. Bred, breda bröden o. d. användes att lägga kakorna på vid jäsvingen. Kakorna vekes därvid dubbla eller lades två och två på varann för utrymmets skull.

Skruvorna av degen bakades till en så kallad skrä~~u~~pabull = skrapabull, vilken barnen fingo kalasa upp.

Pullar och limpor "stappades" med stappsimme av trä.

Brä~~u~~ffjak~~u~~ k~~u~~kien naggades med brö~~u~~st~~u~~st~~u~~st~~u~~.

Gräddningen.

Sedan tunnbrödet och kakbrödet bakats färdigt
 och skjutits in i ugnen, ble det bränt att
 med gräddspon börja lyfta på brödet,
 ta ut det en gång, vända på det och
 sedan kasta det i ugnen en gång
 till, då det forl nog gräddades. Tunnbrödet
 kastades däreflu oerikt på golvet, där
 ett lager halm fick vara underlag.
 Käkbrödet skulle däremot genast
 passas och vickas dubbelt. Vid gräddning
 av vvarmännada brödestu eldades
 ugnen hela tiden gräddningen
 pågick, men vid gräddning av
 bröd, som skulle jäsa efter utbakningen
 gräddades i ugn där all glöd var utsträdd
 eller mörkugor.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
 Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
 VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Endast tunnbrödet skulle bräckas eller ortops.
brä:ffas. Detta skedde efter bakningens slut,
då ugnen ej var så het.

Brödet infördes då i ugnen och sedan
del mjuknat hogs del ut, sapades och
viktes i fyra, ~~sex~~ eller åtta delar, allt
eftersom man ville ha det
störviken = storvikt eller
småviken = småvikt

Bräckningen av brödet skedde egentligen
för att man skulle kunna rika det.

Vid grädning av de tyockare brödsorterna
använde man alltid den mindre
fjälan eller kåhög. På denna
lyftes kakorna med tillhjälp av spjälkan
och sattes sedan i ugnen, fyra i sex i ränder.
Detta kallades ör öns fjäl = en ugnsfyllning.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Harligt gräddat bröd kallades
fjwergräde = tvågräddat.

Fullständigt gräddat bröd hade
stäfräna = stälrand sävida det inle var

rägräde = rågräddat

blägräde = blågräddat var brödet mid för

svag ugnsvärme.

smörskrujungu = smörskrynklor fick brödet
om det bildades verk på det när det sköts

in i ugnen.

en smähbrö eller all

mgähbrö skulle varje bäckare ha, som
hållade på i bagarstugan när man
bakade.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Brödets behandling efter gräddningen.

Som förut är nämnt avslutas brödet efter gräddningen på gyluel, där halan utbrettts till underlag.

Bullar och limpor beströkas med sirapsvatten efter gräddningen sedan de sopats fria från arken och mjölkdammer.

Brödet sopades i allmänhet med en hjädning efter gräddningen.

(Vid brödets sopning under bakeningens omvändes en hundsvans.)

Duktige bakare hinner med fyra-å femhundra bröd per dag, men då voro de bita ~~öpa~~ ~~öpa~~ ~~öpa~~ så ~~nt~~ ~~sä~~ ~~ng~~ = bittida ~~appa~~ ~~oh~~ ~~sent~~ i säng. För det unga flickor som bakade, fingo de alltid hjälp "över bråfjs" av byns ungherrar.

"Det hande att 700 bröd bakes med på en dag."

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Bröders torkning. Egentligen var det ej
annat bröd än tränkäkug, som
behövde särskild torkning.

Mellan 2 st. hyllor under taket placerades
kåppar i vilka käkug var påsatt
så att vårsidorna kommo mot varandra.
Punnbröd och kakubrod behövde ej annan
torkning än att brödet lades ut på
gulubalmen, på bord och bänkar över
matten, varefter det packades i träläsar.
på vinden i beringshuset eller i gårdens
"bod."

För nämnda pötatkläd skulle
torkas. Dessa bröd, som länge håll sig
mjukt, veks över stänger, vilka även
de voro placerade mellan de två
hyllorna i bazarstugans tak.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NOR SJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

brälär = brödlur eller smörlär, så kallade
man en lurformig av mjukt tunn-
bröd hapsullad smörgås

Bullar, limpor och halvtjockkator förvarades
i bexlor eller brödkistor, för att de längre
skulle hålla sig mjuka.

På bordet lades brödet upp i högar. I
senare tider begagnas brökäry = brödkorg.

käfläla = ^{Degung}kalbullar. ^{litraddes} av valten
och velenmjöl till en ganska tjock deg,
som därefler hälldes i stekpanna
med så pass floll, att kalbullen
egentligen kokades i floll.

Denna maträtt är speciell för
skogsarbetare och gräddas i öppen
spis eller i timmerkojans eldhård.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Höglidsbröd. Forra tides höglidsbröd bestod av råglullar, bakade av sornsiktat eller finsiktat hvarsig. Nu levande äldrengas minnas, med vilken förtjusning de mottoga sina julbullar, då mor hade bakat, så de fingo en var husets samliga middagsmat.

Smör ^{flä} ~~ng~~ ^{er} ~~er~~ ^{er} = smörkläringar eller den bullformiga smörbilen, som trycktes fast ovanpå bullen, ökade värdet av den sållsynna godkilen, vilken nu barnen förlorade om att spara länge. —

Höglidsbröd av velinjöl började här i orten användas först kring 1890-talet.

Smörbröd-de sorler som i det föregående ommärks — infördes ungefär samma tid.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ

VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Maträtter som slå på gränsen till bord.

Täfflos och rår är nämnda i föregående.

Pannkakor eller rårben. ~~pois~~ ~~hå~~ ~~kün~~
gräddades i ugnspanna, sedan jämspisarna
beröjda användas.

Blodpannkaka bestod av mjölk, blod och
kornmjöl. Stundom ströddes rypskuren
färdiga först i långpannan, varepå man
hällde i smeten och gräddade pannkakan.

~~rev~~ ~~pan~~ ~~kä~~ ~~kün~~ = rev-pannkaka var
en vanlig höstmat. Man "rev" potatis
på rivjärn, blandade i kornmjöl och
något vetmjöl till en tjock smet,
som gräddades i varm ugn.

Många ansågo denna pannkaka vara
en läckerhet.

Fläckpannkaka tillreddes som blodpannkaka,

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
VB.

Fgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

man utan blod. I stället för färfer
användes då fläckläringar.

panffäten = pannflättor? var en gam-
mal benämning på tunna pannkakor,
som gräddades i stekpanna, dels på
glöd i äppen spis, dels "ovanpå" järnspisen.

Palt har varit och är en mycket använt
maträtt. - Paltsmelen liuddes som
till rev-pannkaka, men degen skulle
vara så stadig, att den gick att hantera
med händerna. Nu paltdegen formades
runda bollar vilka klappades till
på mitten oragat. I denna förhoppning
trycktes sedan fast några fläckläringar,
varpå kanelerna vekes över och paltten
änno formades så rund som möjligt.
Stekades sedan i saltat vatten.

Denna pall kallades
 fäitpäit = fetpall. Samma dag användes till
 fläitpäit = flatpall. Namnet angiver formen.
 läip-päit = lapppall var en sådan pall
 som var ^{av} så lös smet, att den lades i grytan
 med slev i stora klumpar. I denna pall
 smet blandades blod, men ej potatis.

Många tyckte om att blod blandades
 i fetpall också.

Patteröid, tillverkat av gjel dag blandat
 med blod och bakat ungefär centim.

kyök, har förekommit, men ej i allmänt
 bruk. Detta bröd toskades efter
 gräddningen. Vid användningen
 hakades brödet i sallad vatten och
 serverades med smör eller mjölksås.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
 Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ
 VB.
 Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Folketro och folk seder rörande bröd och bakning.

Om den, som kavlade ut brödet var aut för
sopansam om mjåkt, så äre brödet var "blått",
skulle hon bli smäl och ogin mot sin svärmor.

Målsaten vid mjålets användning betydde
att svärmornen skulle få riklig undehåll.

Della hade sin betydelse för s. k. förgångs-
folk.

Löjta-tycken eller kärlekskakor bakade
man för all få vela, vem som var
mest kär, flickan eller fästmannen.

Kärlekskakorna bakades som små tunna bullar,
vilka medelst en inlyckt rand delades
i två delar. Dessas höjande eller sänkande
vid gräddningen klargjorde respektives
känslor för varandra. Om högra sidan av kakan

"steg upp" men den vänstra sid. låg platt då
var det klart om den senares känslor o. s. v.

Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström, 1931. NORSJÖ
VB.

Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedström, Vb

Om brödet under bakningen blev bränt
hade man allt vänta en hungsig
besökande.

Gjorde man med spjälkan hål på mitten
av brödet skulle den först besökande
vara en "horaklig" person.

Blev brödet av glömska "kastat" på fjölen
utan att först vara naggat var detta
ett förelend att en flicka var i
grossess.

Föll en brand på brödet inne i ugnen,
var den besökande en svartlysk person.

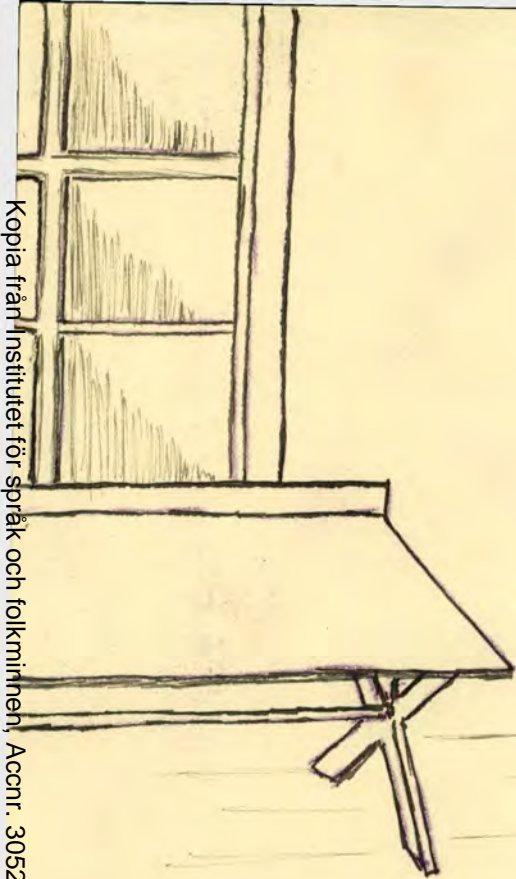
Landsmålsarkivet Uppsala 3052
Emmy Hedström. 1931. NORSJÖ

VB.

Frgl. 16

41

bä~~k~~u~~b~~o~~f~~.

2 m.

öms~~s~~gä~~'~~laga

ovnens längd 15 dm.

ovnens höjd cirka 4 1/2 dm.

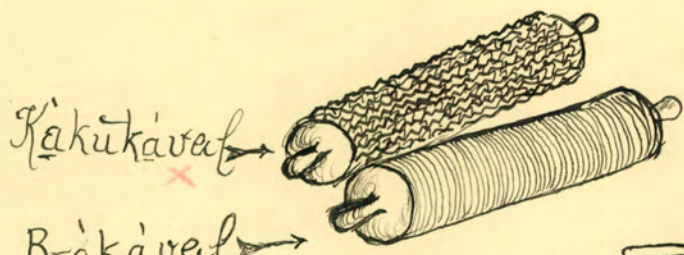
bä~~k~~u~~m~~är.

Tuberios av lagarstuga.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E: Hedström, Vb

Kakukavel

Brökavel

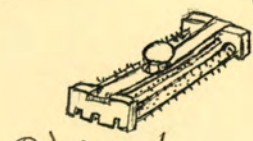
Fjernerig.

Stap.

Sop.

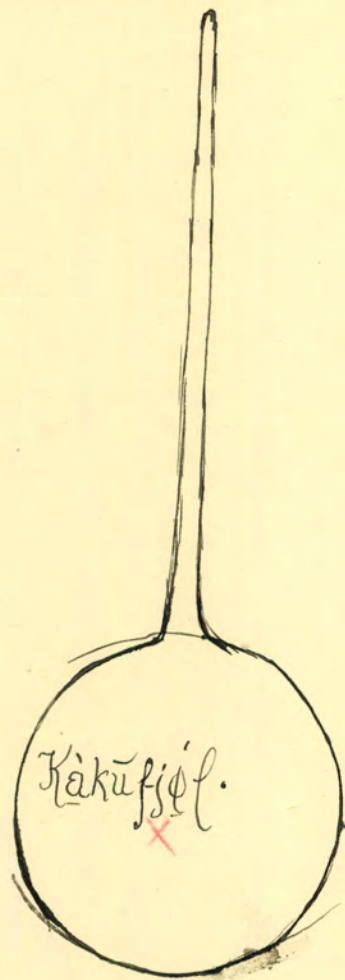

Riclnerig.

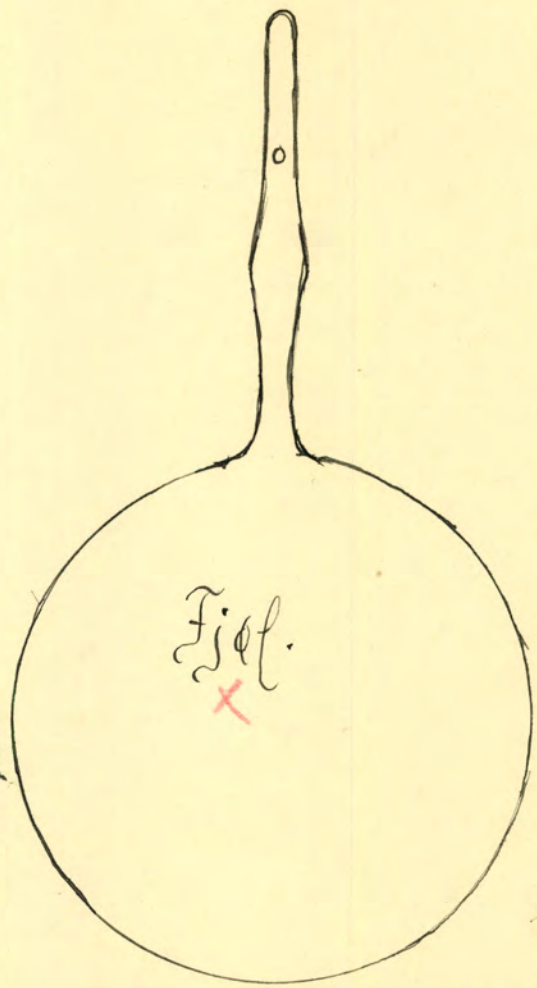

Spjälk.

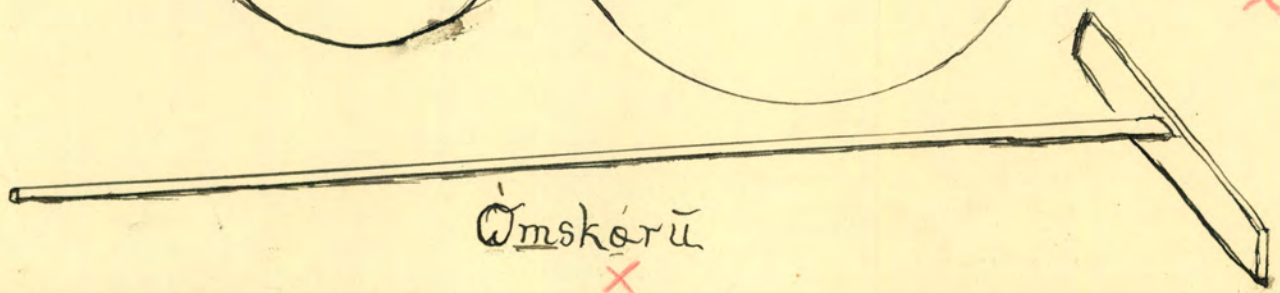
Kakufjöl.
X

Fjöl.
X

Grædspjöl
X

Ömskörü
X

AS

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 3052, E. Hedstöm, Vb

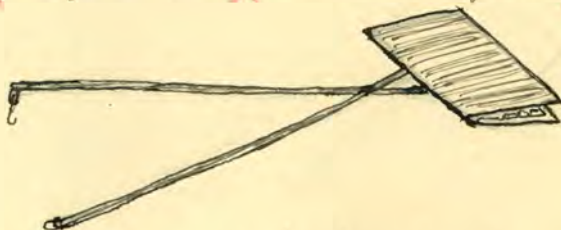

stämpdrag spänd trägskråle

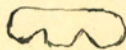
wäffel

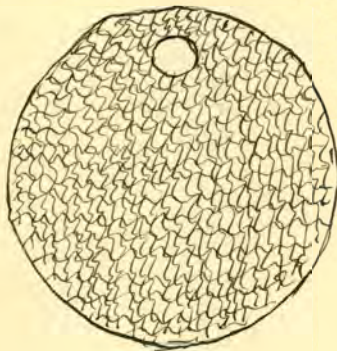
wäffeljärn

al.

käis

Kakū. =

tün käku

Būf

Limp.

